

Roman DAROWSKI*

GIUSEPPE ANGIOLINI SJ (1747-1814) PROFESOR FILOZOFII W AKADEMII POŁOCKIEJ

Biografia

Giuseppe (Józef) Angiolini urodził się dnia 14 X 1747 r. w mieście Piacenza w północnej Italii. Do zakonu jezuitów wstąpił 14 X 1762 r. w Prowincji Weneckiej Towarzystwa Jezusowego. Świecenia kapłańskie przyjął w 1773 r. Czterej jego bracia również byli jezuitami.

Po kasacie zakonu jezuitów w 1773 r. pracował na terenie Italii. Dowiedziawszy się o zachowaniu i działalności zakonu na Białorusi przybył tam 28 X 1783 r. wraz ze swymi dwoma braćmi, Franciszkiem i Kajetanem (Gaetano). Później dołączył do nich także trzeci brat: Alojzy (Luigi), który do zakonu wstąpił w Połocku w 1784 r. Piąty brat Antonio nie podążył za pozostałymi braćmi na Białoruś, lecz pozostał w Italii. Giuseppe w dość krótkim czasie stosunkowo dobrze opanował język polski, dzięki czemu w Połocku mógł pracować w duszpasterstwie. W Połocku też dnia 15 VIII 1785 r. złożył uroczystą profesję zakonną.

Od 1785 do 1794 roku był w Kolegium w Połocku profesorem filozofii i matematyki, a następnie tamże profesorem teologii i prawa kanonicznego (1794–1806). Przejściowo bywał również w tym mieście prefektem szkół i kapelanem w więzieniu. W latach 1806-1809 sprawował urząd rektora Kolegium Jezuitów w Petersburgu. Potem ponownie wykładał teologię w Połocku, a wreszcie pełnił funkcję wicerektora w Połocku i konsultora Białoruskiej Prowincji Jezuitów.

---

* Prof. zw. dr hab. Roman DAROWSKI SJ, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna *Ignatianum*, Kraków
e-mail: R.Darowski@Ignatianum.edu.pl
www.ignatianum.edu.pl/darowski/

Dnia 10 VI 1812 r. – podczas uroczystości otwarcia Akademii Połockiej – został promowany przez bpa Jakuba Ignacego Dederkę na doktora teologii i prawa kanonicznego. Był pierwszym kanclerzem Akademii.

Odnaczał się dużymi zdolnościami w dziedzinie nauk ścisłych, zwłaszcza matematyki. Cechowała go też duża gorliwość w pracy duszpasterskiej. Między innymi podczas wyprawy moskiewskiej cesarza Napoleona opiekował się rannymi żołnierzami.

Angiolini zmarł 28 III 1814 r. w Połocku.

Pisma

Angiolini jest autorem podręcznika filozofii: *Institutiones philosophicae ad usum studiosorum Academiae Polocensis* [Wykłady filozoficzne do użytku studentów Akademii Połockiej], Połock 1819, Typis Academicis [Drukarnia Akademicka], 8°, ss. około 450; 2. wyd.: Torino 1849). – Druk połocki był oprawiany bądź jako całość, bądź w 2 lub 3 częściach. Estreicher (zob. niżej: *Bibliografia*) pisząc o 2 tomach, ma zapewne na myśli wspomniane wyżej części.

Estreicher pisze też o drugim wydaniu dzieła w Turynie w Italii w 1849 r. (do którego nie udało mi się dotrzeć) oraz informuje o istnieniu egzemplarza w Bibliotece Ossolineum we Lwowie – obecnie we Wrocławiu (sygn. 92.639 I). Egz. w Ossolineum liczy stron 6 nlb. + 310, nie ma w nim więc ani psychologii, ani teologii naturalnej.

Dwie wersje rękopiśmienne tego dzieła znajdują się w Archiwum Towarzystwa Jezusowego w Krakowie:

Institutiones philosophicae ad usum studiosorum Academiae Polocensis (sygn. 159).

Institutiones philosophicae authore Jos. Angiolini, conscriptae a Clemente Baudiss scholastico S.J. (sygn. 198). Klemens Baudiss żył w latach 1840-1902. W latach sześćdziesiątych XIX w. studiował filozofię w Starej Wsi k. Krosna i w tym okresie przepisał znaczną część wydanej drukiem książki Angiolinięgo (zapewne do swego użytku – z braku wystarczającej liczby egzemplarzy drukowanych).

Nadto w Archiwum TJ jest przechowywany rkps: *Theologia naturalis sive de Deo tradita a P. Josepho Angiolini SJ* (sygn. 600). – Inny rękopis teologii naturalnej znajduje się tamże pod sygnaturą 405.

Biblioteka Filozoficzna *Ignatianum* w Krakowie (sygn. IV-836) posiada rękopis pt. *R. P. Josephi Angiolini Metaphysica*, Starawieś 1860, format A4, ss. 227. Jest to odpis z wydania połockiego z 1819 r., sporządzony w 1860 r. w Starej Wsi k. Krosna prawdopodobnie przez kogoś z kleryków jezuitów. W 1859 r. bowiem otwarto w Starej Wsi studium filozoficzne dla jezuitów, które tam istniało tylko do r. 1867, kiedy zostało przeniesione do Krakowa (tylko na 2 lata) do nowo wzniesionego gmachu przy ul. Kopernika.

Części tego rękopisu: *Pars secunda philosophiae: Metaphysica*, która dzieli się na następujące części: *Metaphysicae pars prima seu Metaphysica generalis* (s. 1-107); *Metaphysicae pars secunda seu Metaphysica particularis* (s. 109 do końca), która z kolei w rękopisie dzieli się na dwie części: 1. *Psychologia* (s. 109-172) oraz: 2. *Theologia naturalis seu de Deo* (s. 173-227).

Angiolini jest też prawdopodobnie autorem rękopisu: *Brevis introductio ad philosophiam* (Arch. TJ, Kraków, sygn. 201).

Poglądy filozoficzne

Definicja i podział filozofii

Angiolini określa filozofię jako „naukę uzyskaną przez rozum”. Przez naukę zaś rozumie poznanie pewne i oczywiste, a nadto poparte dowodami, a więc uzasadnione¹.

Według Angioliniego filozofia dzieli się na 5 części: na *logikę*, która uczy człowieka poprawnego myślenia i rozumowania, *metafizykę*, która kontemplanuje byt i świat w ogóle, a zwłaszcza substancje niematerialne, *matematykę*, która zajmuje się mierzeniem ilości, *fizykę*, która bada zjawiska przyrody i ich przyczyny, *etykę*, czyli *filozofię moralną*, która usiłuje kształtować obyczaje ludzi zgodnie z zasadami prawości.

Tematyka filozofii

Logika stanowi pierwszą część filozofii [*Pars prima philosophiae: Logica*], która po nielicznych zagadnieniach wprowadzających dzieli się dalej na dwie główne części: *Logica instituens* (s. 2-78) oraz *Dialectica seu logica disputans* (s. 79-145). „Logika ucząca” [umysł ludzki] jest zredagowana w formie pytań i odpowiedzi i zawiera następujące zagadnienia: *De quatuor mentis operationibus* (Cztery działania umysłu: idea-pojęcie-termin, sąd-zdanie, rozumowanie-sylogizm itp., metoda, s. 4-69); *De fine logicae, sive de veritate logica* (Cel logiki, czyli prawda logiczna, s. 70-78).

Dialektyka (s. 79-145) zawiera dwa główne „ćwiczenia” (*exercitationes*): *De Criteriis Veritatis* (Kryteria prawdy) oraz *De Principiis generalibus demonstrationis* (Ogólne zasady dowodzenia). W obrębie obu „ćwiczeń” zagadnienia ujęto, wyjaśniono i uzasadniono w 8 twierdzeniach, czyli tezach (*propositio*).

¹ „Unde Philosophia stricte hoc modo definienda videtur: *Scientia ex Ratione*. Per scientiam porro non intelligimus omnem cognitionem certam & evidentem, sed eam solum, quae demonstratione comparatur [...]”. *Institutiones philosophicae*, Polociae 1819, *Prolegomena*, s. [IV], na początku książki.

Drugą część filozofii stanowi metafizyka (*Pars secunda philosophiae: Metaphysica*, s. 147-408, która dzieli się na następujące części: *Metaphysicae pars prima seu Metaphysica generalis* (s. 148-301); *Metaphysicae pars secunda seu Metaphysica particularis* (s. 311- do końca druku: 408), która zawiera 2 sekcje: *Psychologię* (s. 311-?) oraz znaną mi tylko z rękopisu *Teologię naturalną* (*Theologia naturalis seu de Deo*, w rękopisie s. 173-227).

Metafizyka ogólna zawiera 3 sekcje: ontologię (naukę o byciu), etiologię (naukę o przyczynach) oraz kosmologię (naukę o świecie, s. 229-310).

W egz. Biblioteki Naukowej Księży Jezuitów w Krakowie, z którego korzystam (sygn. 9823), brak końca; druk ma tylko 408 stron, przy czym 2 ostatnie strony są pisane ręcznie. W szczególności psychologia jest okrojona, a teologii naturalnej nie ma w ogóle. Ostatni rozdział omawia zagadnienie: *De animae humanae libertate indifferentiae*. Nie ma też etyki, którą Autor wymienia, mówiąc o podziale filozofii; nie wiadomo jednak, czy została ona wydana drukiem.

Psychologię i teologię naturalną można uzupełnić na podstawie wymienionego poprzednio rękopisu Biblioteki Filozoficznej *Ignatianum* (sygn. IV-836), o którym niżej:

Pars secunda philosophiae: Metaphysica, która dzieli się na następujące części: *Metaphysicae pars prima seu Metaphysica generalis* (s. 1-107); *Metaphysicae pars secunda seu Metaphysica particularis* (s. 109 do końca), która z kolei w rękopisie dzieli się na dwie sekcje: 1. *Psychologia seu de anima humana* (s. 109-172) oraz: *Theologia naturalis seu de Deo* (s. 173-227).

Wybrane zagadnienia

Poniżej zostaną zasygnalizowane niektóre kwestie w ujęciu Angioliniego wraz z ich cechami charakterystycznymi, szczególnie te, które zwracają uwagę swą odrębnością w porównaniu z ówczesnymi tendencjami panującymi w filozofii, zwłaszcza wykładanej w instytucjach kościelnych (katolickich).

W obrębie dialektyki stawia się i uzasadnia m.in. następujące tezy: kryterium prawdy jest na ogół prawdziwa oczywistość; istnieje wspólny zmysł natury (*sensus naturae communis*), który stanowi kryterium dla sądów odnoszących się do życia moralnego; świadectwo zmysłów jest kryterium prawdy dla przedmiotów działających na zmysły; zasada [nie]sprzeczności jest pierwszą zasadą dowodzenia.

W metafizyce Angiolini następująco definiuje byt: „Bytem jest to, co w jakiś sposób jest możliwe, a niebytem (*non ens*) bywa nazywane to, co jest absolutnie niemożliwe”². A więc nasz Autor byt rozumie szeroko, włączając do

² „Quod aliquomodo est possibile, est *Ens*: & quod est absolute impossibile dicitur *non ens*”. *Ibidem*, s. 155.

kategorii bytów także byty myślne i wszelkie byty możliwe. Twierdzi, że istnienie od istoty różni się nie rzeczowo, lecz jedynie myślnie³. Przyjmuje też *modusy*. Na przykład przypadłości to jego zdaniem *modusy* (modyfikacje) substancji⁴.

W kosmologii omawiany Autor opowiada się m.in. za kreacjonizmem: „Świat został stworzony przez Boga z niczego. Nie ma przeszkód, by twierdzić, że świat miał początek istnienia w czasie, owszem: przemawiają za tym także racje naturalne”⁵. Świat jest w swym rodzaju doskonały (s. 273), ale nie jest światem najlepszym z możliwych (s. 280).

W psychologii przy wyjaśnianiu stosunku duszy do ciała Angiolini skłania się ku teorii tzw. wpływu fizycznego, czyli pewnego rodzaju oddziaływania duszy na ciało i na odwrót stosownie do natury każdego z tych pierwiastków⁶. Teoria ta wywodząca się z poglądów Platona była dość rozpowszechniona, szczególnie w XVIII wieku. Naturalnie, broni też wolności woli (*libertas indifferentiae*), podkreślając, że podstawą wolności człowieka jest rozum⁷.

W *Dodatku do psychologii (Appendix)* pt.: *O duszy zwierząt* twierdzi, że zwierzęta nie są automatami, lecz posiadają duszę prawdziwie (*vere*) niematerialną, aczkolwiek niższą od duszy ludzkiej⁸, bo nie posiadającą zdolności intelektualnej (*facultas superior intelligendi*).

Podsumowanie

Pod względem formalnym – w pierwszej części logiki (*Logica instituens*) są pytania i odpowiedzi, w drugiej (w dialektyce) oraz w pozostałych działach filozofii Angiolini stosuje metodę tetyczną (formuluje tezy – *propositiones*) i formę sylogistyczną; zamieszcza też *corollaria*, *scholia* itp. Po objaśnieniu i uzasadnieniu tez bardzo dużo miejsca poświęca rozwiązywaniu trudności wysuwanych przeciw ogłoszonym tezom (*Solutio Objectionum*).

³ „Existentiam ab essentia actuali reipsa non distingui evidens est: sed sola cogitatione nostra”. *Ibidem*, s. 157.

⁴ „Substantia & accidens seu modus in triplici sensu accipitur a Philosophis [...] Adeoque quidquid est, vel est substantia vel accidens sive modus substantiae”. *Ibidem*, s. 179/190.

⁵ „Mundus hic ex nihilo est creatus a DEO, atque ita, ut nihil vetet dicere eum habuisse intium existendi, imo rationes etiam naturales id probant”. *Ibidem*, s. 255.

⁶ „Systema influxus physici, seu alicujus actionis animae in corpus, & vicissim corporis in animam modo utriusque naturae proportionato, videtur admittendum”. *Ibidem*, s. 344.

⁷ „[...] radix libertatis est ratio, sive usus rationis”. *Ibidem*, s. 392.

⁸ „Bruta non sunt pura automata, sed habent animam & quidem immaterialem, quamvis inferioris ordinis ac anima humana”. Cyt. *Rękopis*, s. 169.

Autor nie zajmuje się bliżej historią omawianych zagadnień. Odsyła natomiast czytelnika do *Wprowadzenia* (Introductio), którego autorem jest Zygmunt Storchenau SJ (1751-1797)⁹. Ogólnie biorąc, nie odwołuje się do większej liczby autorów (autorytetów), choć czyni to sporadycznie. Krytycznie jest nastawiony do różnych tez np. Leibniza i Kanta. Wśród autorów przywoływanych na poparcie swych twierdzeń znajdują się m.in. Jan Ivancics SJ¹⁰ oraz Jakob Anton Zallinger SJ (1735-1813), a niekiedy także Christian Wolff.

W filozofii, jaką uprawia Angiolini, zauważa się niektóre wątki i pewne cechy, które niekiedy wiąże się z nurtem filozoficznym nazywanym *esenjalizmem*. Polega on głównie na podkreślaniu roli istoty w strukturze rzeczywistości. Angiolini twierdzi np., że istnienie bytu nie jest niczym innym jak jego istotą zaktualizowaną (urzeczywistnioną, faktycznie istniejącą)¹¹. Przyjmuje też – jak wspomniałem wyżej – pewną formę modalizmu.

Patrząc na całość filozofii, jaką reprezentuje Angiolini, trzeba stwierdzić, że nie odbiega ona od poziomu filozofii katolickiej uprawianej na przełomie XVIII i XIX wieku w Italii, będącej pod wpływem dawnego jezuickiego *Collegium Romanum*, którego spadkobiercą jest obecny Uniwersytet Gregoriański. Zgodnie z tradycją jezuitów są w niej widoczne pewne wątki suarezjańskie, o czym świadczą także niektóre zasygnalizowane wyżej poglądy, zwłaszcza przyjęcie jedynie różnicy myślniej między istotą a istnieniem oraz modalizm.

Znamienne jest, że z książki Angioliniego korzystano jeszcze 40 lat po jej ukazaniu się i robiono z niej odpisy (zob. wyżej: *Pisma*).

Sebastiano Ciampi w swej pracy *Biblioteca critica* (Firenze 1834-1839) przytacza opinię, według której Angiolini – obok książek z zakresu filozofii – napisał również kilka prac teologicznych. Jego książki „dobrze świadczą o niezwykłych jego zdolnościach i wielostronnym wykształceniu”¹².

Wzruszająca jest ta działalność kulturotwórcza Angioliniego oraz jego braci – czterech Włochów, który opuścili słoneczną Italię dla Białorusi, by pracować na kresach ujarzmionej zaborami Rzeczypospolitej. Dowodzi to, na co może zdobyć się człowiek ożywiony ideałami religijnymi i humanistycznymi.

⁹ *Institutiones philosophicae*, s. [5], na początku.

¹⁰ Jan Ivancics urodził się w 1722 r., do zakonu jezuitów wstąpił w 1740 r. Był profesorem filozofii w Trnawie w Słowacji. Wydał 4-tomowy kurs całej filozofii. W 1769 r. w Kaliszu jezuita przedrukowali z niego logikę i metafizykę. Bednarski pisze, że podręcznik ten „nie odbiega co do swego charakteru od ówczesnych postępowych wykładów” (S. Bednarski, *Upadek i odrodzenie szkół jezuickich Polsce*, Kraków 1933, s. 336).

¹¹ „Ergo existentia entis reipsa nihil aliud est, quam actualis ejusdem essentia”. *Institutiones philosophicae*, s. 157.

¹² „Conscripsit logicam, physicam et aliquot opera theologica, quae et miram ejus ingenii sagacitatem, et multiplicem doctrinam satis superque testantur”. Cyt. za: Sommervogel, *Bibliothèque*, s. 395.

Bibliografia

- Bibliografia filozofii polskiej, 1750-1830*, Warszawa 1955, s. 10;
Bibliothèque de la Compagnie de Jésus (C. Sommervogel), t. I, Bruxelles-Paris 1891, s. 394-395.
- J. Brown, *Biblioteka pisarzy Asystencji Polskiej TJ*, Poznań 1862, s. 15.
- K. Estreicher, *Bibliografia polska XIX wieku*, wyd. II, Kraków 1959, s. 136.
- Archiwum TJ w Krakowie: nekrolog (rkps 350, s. 123-125); rkps 210 (listy T. Brzozowskiego do Angioliniego); rkps 196 i 934 (wiersze A. Rusnatiego na cześć Angioliniego).
- Catalogi personarum et officiorum Societatis Iesu in Alba Russia*, z lat 1791-1815 (druki).
- Nomina patrum ac fratrum qui Societatem Jesu ingressi Albam Russiam incolerunt, ab anno 1773 ad 1820*, Rollarii Flandrorum 1914, s. 24.
- Encyklopedia katolicka*, t. 1, Lublin 1973, s. 556-557 (K. Drzymała).
- Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique*, t. III, Paris 1914, 129 (P. Bernard).
- Polski słownik biograficzny*, t. I, Kraków 1935, s. 113 (K. Konopka).
- Słownik polskich teologów katolickich*, t. 1, Warszawa 1981, s. 58-59 (L. Grzebień).
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564-1995*. Oprac. L. Grzebień, Kraków 1996, s. 11.
- K. Drzymała, *Pięciu braci Angiolinich w zakonie*, Wiadomości z Prowincji Małopolskiej, Kraków 1957, nr 3 (20), s. 94-95.
- M. Inglot, *La Compagnia di Gesù nell'Impero Russo (1772-1820) e la sua parte nella restaurazione generale della Compagnia*, Roma 1997, s. 91, 104-108, 181.
- I. Kadulska, *Akademia Potocka. Ośrodek kultury na Kresach 1812-1820*, Gdańsk 2004, *passim*.
- R. Darowski, *Zarys filozofii jezuitów w Polsce od XVI do XIX wieku*, w: *Wkład jezuitów do kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*. Pod red. naukową I. Stasiewicz-Jasiukowej, Kraków-Warszawa 2004, s. 146, 147-148, 613, 615.
- D. Sieriebriakov, *Philosophy in the Polock Academy*, w: *Philosophia vitam alere. Prace dedykowane Profesorowi Romanowi Darowskiemu SJ*, Kraków 2005, s. 678, 681, 682.